

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ք

Վ. Ի. Գ. Ի. Լ. Ի. Ս. Ի. « ԵՆ Է Ա Կ Ա Ն Ք »

Դ Ի Դ Է Ի Մ Ա Ն Է

Գրիշը էր, խոնջ՝ վաստակաբեկ մարմիններն
Երկրի վերայ կը նընջէին քուն մ'անուշ.
Կը հանգչէին մըրըկոտ ծովերն, անտառներն.
Հասարակեր էին աստղերն ընթացքին,
Դաշտերուն վրայ կը տիւրէր խոր լըռութիւն.
Խաչն ու նախիրն և երգինագեղ թըռչուններն
Ու բնակիչներն հեռուն ծրփին լիճերուն
Եւ մացառուտ և փըշալից դաշտերուն
Կը նընջէին լուռ գիշերին մէջ հանգարտ,
Մոռցած իրենց օըրտի տագնապն ու հոգերն,
Ինք չարաստտ Դիդէն միայն չի հանգչիր,
Չ'իջնէր նէրա վըրայ քրնակն անուշակ.
Գրիշը չունին իր աշուղներն ու սըրտիկն,
Այլ աւելի կը կընճանան իր ցաւերն,
Եւ ծոցին մէջ սէրը նորէն արթընցած՝
Ջայրութի բուռն հորձքով կ'ետայ կը կըտղի:
Նէ ծրփալով մոլեգնութեան մըրըրկով
Կը ծառանցէ, և ինքն իրեն կը խօսի.

« Ի՞նչ պիտ' ընեմ՝ երթամ ես արդ նըշաւակ՝
Ետդր ու ծանակ ըլլամ իմ հին տարիքածուաց.
Նումիդներէն ինձ ամուսին մուրամ ես,
Ջոր խրոխտութեամբ այնչափ անգամ մերժեցի.
Իշխանին նաւատորմին հետեւեմ
Եւ աղախի՞ն ըլլամ անաղք Տեւրիացուց.
Անշուշտ ծանտերն որ ինէ այնչափ բարեք
Տեսան, եւ են երախտագէտ իսկ շատո՞նց՝
Պիտի յիշեն իրենց ըրած օգնութիւնս:
Դիր թէ ուզեմ. իրենք պիտի հաւանի՞ն,
Պիտ' ընդունին զիս՝ ատելիս, ղըժպըհիս
Իրենց գոռոզ նաւերուն մէջ՝ եղկուհի,
Ի՞նչ չի՞ս գիտեր, քեզ ծանօթ չե՞ն տակաւին
Լաւմեղունեան զարմին նենգօտու ղըրժանքներն:
Եւ ի՞նչ, պիտի ես միտ միանակ ընկերեմ
Այն յաղթական նաւազներուն՝ փախըստեայ.
Թէ՛ պիտ' երթամ ունենալով ուղեկից
Տիրապիւններս եւ իմ գունդերս բոլոր.
Եւ զօրս հազար Սիդոնէն դուրս հանեցի
Հիմա նորէն զանոնք մատենեմ ծովերու
Եւ հրամայեմ առագաստներն հովին տալ:
Լաւ է մեռնիս, զի արժանի ես մահուան,
Եւ թող այս սուրն ազատէ քեզ ցաւերէդ:
Դու քայր, դու նախ՝ արցունքներէս յաղթըւած
Ջիս այս անհղ անգունդին մէջ վըրցեցիր,
Եւ մատենեցիր զիս որս խուժուծ թըշնամուոյս:

Լաւ չէ՞ր որ ես նըման վայրի երէին
Անամուսին՝ անմեղունակ ապրէի,
Քան կըրէի այսպիսի դառըն ցաւեր,
Եւ դըրժէի Սիքեոսի աճիւնին »:

Հէքն իր կուրծքէն կը ժայթքէր այս ողբն ու
[կոծն:

Իսկ Ենէաս ալ իր մեկնումս որոշած
Եւ պատրաստած պատշաճօրէն առէն բան
Իր նաւուն բարձր խելքին վրայ կը նընջէր:
Եւ ահա իր երազին մէջ կ'երեւայ
Պատկերն իրեն նախ երեւոցող աստուածին,
Ամէն բանով համանըման խորմէսի,
Դէմքով, ձայնով, գոյնով, խարտեայ մազերով
Ուսողողագեղ անդամներով շորհաշուք,
Եւ ան կըրկին իրեն այսպէս կը սաստէ.

« Աստուածորդի, ի՞նչպէս կըրնաս քընանալ
Դուն այսպիսի ատեն մը, չե՞ս նըշմարեմ,
Անմիտ, թէ ի՞նչ վըտանգներ քեզ կը սպառնան
Ամէն կողմէ. եւ չե՞ս լըսեր թէ ի՞նչպէս
Քեզ կը կանչէ զեփիւռին շունչն աշորակ:
Ահա Դիդէ՛ ալ իր մեռնիլը վըճռած՝
Կ'երկնէ դաւեր, կ'երկնէ ոճիւր մ'ամպաբիրշո՛ւ
Ջայրութի վէտ վէտ ծրփանքով ալէկոծ. •
Է՞ր չես փախիր տագնապափոյթ՝ հապաշտապ
Քանին որ դու կըրնաս սրանալ զերծուպուրծ:
Քիչ ատենէն պիտի տեսնես դուն որ ծովն
Յուզուի ծրփայ հեծաններով, փայլակն
Հըրդէհագործ շահեր, եւ ափը բոլոր
Բոցերու բուռն յորձանքներով շողողայ,
Քեզ այդն եթէ դեռ այս կողմերը գըտնէ:
Արթըրներ, օ՛ն, զանդաղանքդ ալ վերջ տուր.
Ջի կ'ինն յողողող՝ յեղափոխուկ է յաւէտ »:

Ըսաւ, եւ թուի գիշերին մէջ սուզուեցաւ:
Յանկարծադէպ այն տեսիլքէն ահաբեկ
Ենէաս իր քունը գըլխէն կը թօթուէ,
Եւ կը սաստէ իրեններուն. « Արթընցէ՛ք,
Ելէ՛ք փութով, եւ տախտերուն վրայ նըստէք,
Եւ պարզեցէ՛ք առագաստներն ըշտապաւ:
Աստուած մ'ահա ուղարկուած բարձր եթերէն
Կը յորդորէ կըրկին անգամ շուտ փախիլ,
Խըզել, կըտրել ուրածոյ պարաններն:
Ո՞վ վեհափառ աստուած, ո՞վ ալ ըլլաս դուն,
Կը հետեւի՞րք քեզ, եւ ուրբա եւ զըւարթ
Ահա կըրկին կը հնազանդի՞րք հրամանիդ.
Ոգնէ մեզի, նայէ մեզի հաշտ աշքով,
Եւ մեզ ծագէ երկիրն աստղեր բարերար »:

Խօսքը բերանն էր դեռ, քաշեց պատեանէն
Փայլակնացայտ սուրն ու պարանը կըտրեց.
Ամէնքն ալ նոյն շանթ հոռնդով կը վառուէին,
Եւ թողով ափը, կը շտապէն, կը ճեպնէս
Նաւատորմիդը ծովն իր տակ կը ծածկէ,

Կը փերփրի ջուրը թիւերուն մըրցանքէն
 Եւ առնենին կը փեռեկի կապոյտ դաշտն :
 Եւ առաւօտն ահա կ'ելլէր Տիթոնի
 Քըլքմագգեցիկ անկողինէն, սըփոնելով
 Երկրի վըրայ նոր լոյս, զըշխոյն երբ տեսաւ
 Գիտանոցին ծայրէն լոյսին ճանկնալն
 Եւ նաւատորմն որ հողմուտոյց կը վարգէր,
 Եւ նաւակայք, ծովափ բոլոր դաւաարկուած
 Կաւորդներէ. ձեռքովն երեք՝ չորս անգամ
 Կը բախէ իր զեղեցիկ կուրծքն, եւ զեղձան
 Խոպոպիւրները ճողելով իր զըլխէն՝
 Կը գոչէ. «Ո՛հ, Արամազդ հայր, պիտ' երթա՞յ
 Ուրեմն այն վատ օտարականն, որ եկաւ
 Իմ երկրիս մէջ խայտառակեց, զըձեց զիս.
 Եւ իմիւններս չե՛ն խըլել զէջնիւրին, և
 Զե՛ն ետեսնէն պընդիւր բոլոր քաղաքէն,
 Եւ ուրիշներ նաւերը չե՛ն գուրս հաներ :
 Հա՛պա, ելէ՛ք, թըռէ՛ք, տարէ՛ք հուր եւ բոց,
 Բացէ՛ք կտաններն եւ թիւերուն ուժ տըլէ՛ք...
 Ի՛նչ կը խօսիմ, ո՛ր եմ, ցնորե՛ր եմ յիմարս.
 Ապապիտարակ Դիդէ, հիմա՛ կը սոսկաս
 Ամապըըշտին եղեռնաթիւր գործերէն .
 Է՛ր չիմացար մականդ երբ ձեռքը տըլիւր...
 Ահաւասիկ իր աջն, ահա իր հաւատքին.
 Ահա քեզի այն բարեպաշտն՝ որ կ'ընեն
 Թէ հայրենի թերափներն հետը կը կրէ
 Եւ ձերուդի հայրն իր շալակն է առեր :
 Զե՛հ՝ կընար զինքը բըռնել, ու մարմինն
 Յօշ յօշ բըրքտել ու ծով նետել, սրախողխող
 Սատկեցընել իր ընկերներն, եւ որդին՝
 Յուրոսն՝ իրեն առջին դընել որ ուտէ...
 Բայց կընար մարտը ձախող էլք ունենալ...
 Քող ունենար. ես արդէն մահըս վըճուած՝
 Ալ ի՛նչ բանէ կըրնայի վախ ունենալ :
 Կը տանէի անոց բաճակը շահեր, և
 Լափիլզող բոցը նաւերուն կու տայի,
 Կ'անհետէի հայր, որդի, զարմը բոլոր,
 Եւ յետոյ զիս կը սպաննէի իմ ձեռքովս...
 Ո՛վ արեւակ, որ բոց բիւրով կը տեսնես
 Մահկանացուաց բոլոր գործերը, եւ դո՛ն
 Հերա՛ միջնորդ արդեպքներուն եւ գիտակ,
 Դու եկատէ՛ որ կը կանչուիս քայգական
 Կաղկանձներով քաղաքներու գոհններէն,
 Դուք վըժխընդիւր կատաղիներ, դուք մազկոխէ
 Ու մահամերձ Եղիսայի աստուածներ.
 Մըտիկ ըրէք խօսքերն, եւ ձեր դարութիւնն
 Ու ձեր զայրուած քինահան՝ գործուցէք
 Չարերուն դէմ, ընդունեցէք աղաչանքս.
 Եթէ զըրուած է որ այդ մարդն անիծեալ
 Կաւահանգիտ մըտնէ, ցամաք դընէ ոտքն,
 Արամազդի կամքն ու վըճիռն ալ ատ է՝

Եւ հրնայ չէ ճակատագիրը փոխուի,
 Թող զէթ մարտի գուպարներով, զէջներով
 Ամհհամուղ ժողովուրդէ մը տանջուի,
 Հաւածական եւ տարագիր իր երկրէն՝
 Գըրկէն քեցեն մոցեն Յուրսը, մուրայ,
 Իրեններուն տեսնէ մահերը դըժխմա՛,
 Եւ երբոր յանձն առնէ իր վիզը ծըռել
 Ամօթալի խաղաղութեան լուծին տակ,
 Չըվայելէ ոչ թագն եւ ոչ կեանքին լոյսն.
 Այլ տարածամ իյնայ մոռնի, եւ դիակն
 Աւազին վըայ մընայ թողլիք եւ անթաղ :
 Աս կը մաղթեմ, արեւիս հետ կ'ը հեղում
 Այս վըրջին հիշք : Եւ դուք ո՛վ իմ Տիւրացիք,
 Հաւաճեցէք առելու՜ք ամբ մ'անողոք
 Իր գաւառիկներն ու բոլոր զարմն ապագայ,
 Եւ զըրկեցէք այս ընծաներն անհիւսիս :
 Ձեր եւ անոնց միջեւ երբեք չըկընգորին
 Ոչ սէր եւ ոչ խաղաղութեան դաշինքներ,
 Այլ մահաւանդ ոսկորներէս ելլէ թող
 Վըրէժխընդիւր մ', եւ զըրոհ տայ՝ հալածէ
 Հուրով, սուրով դարպասաց քաղթականն,
 Եւ ներկայիս ւապագային եւ յաւէտ՝
 Երբ տէրութիւնս բաւական ոյժ ունենայ՝
 Այի ափի դէմ եւ ալքի դէմ ալք
 Եւ զէ՛ք զէ՛քի դէմ ոխերիմ ըլլան միշտ,
 Իրարու հետ կըռուին իրենք ու թոռներն » :
 Այս անծքներն ըրաւ, ու միտքն ալէծուփ
 Ատդին անդին կը շըրջըրջէր, որ փութով
 Խափուցանէ զըժընդակ լոյսն արեւուն :
 Յետոյ կ'ուղղէ քանի մը խօսք Բարկայի՝
 Սիքէոսի կաթընատին, զի իրենն
 Հայրենի հին երկրին մէջ հող էր դարձել :
 «Ո՛վ սիրելի դայեակ, Աննան հոս կանչէ,
 Ըտէ իրեն՝ որ ինքզինքը փութով
 Յօղէ գետի ջուրով, եւ հետը բըլէ
 Յուցուած գոհերն ու քաշական նըլէրներն,
 Եւ այս բաներս ընելէն վըրջ՝ շուտ հոս գայ :
 Դուն ալ զըլխուդ սուրբ ապարօշ մը փաթթէ՛ :
 Կը փափաքիմ ըսկըսած զոհս աւարտել
 Ըլտիւզական Արամազդին ի պատիւ,
 Եւ վըրջ տալ իմ չարակըտուտ ցաւերուս,
 Եւ խարոյկին բոցերուն մէջ հըրկիզել
 Դարպասացի գորավարին պիղծ պատկերն » :
 Այսպէս ըսաւ. անզօր պառաւը՝ փութկոտ՝
 Կ'երագէ իր ուղքին քայլերն անհաստատ :
 Սակայն Դիդէ իր մահահոտ մըտածմամբ
 Խնայեցեալ, մոլեգնոտաւ եւ կըտողած՝
 Կը թաւալէ արիւնքոտաւ աշուրներ.
 Բըծաւորուեր են իր այտերը դողողո՛,
 Եւ մօտալուտ մահով տըժգոյն ու տըմոյն
 Կը խուժէ դէպ ի պալատին նըրքսակողմն,

Եւ մուկգին՝ խարոյկէն վեր կը վազէ
Եւ կը քաշէ պատեանէն սուրբ դարդան՝
Ոչ այդ գործին համար իրեն ընծայուած ւ
Հոն տեսնելով իրական ըզգեստներն
Եւ անկողինը ծանօթ՝ քիչ մը առնն
կանգ առնելով արտաստուածոր կը խոկայ,
Եւ մահճին վրայ ինկած կ'ըսէ հուսկ ուրեմն.

«Ո՛վ ինձ քաղցրիկ նըխարներ, ո՛րչափ ատեն
Որ ներքինն ճակատագրին եւ աստուած,
Առէք հոգիս, լուծեցէք զիս վիշտերէս.
Ապրեցայ ես, ընթացքն որ բախտն ինձ տըլաւ՝
կատարեցի, արդ իմ պատկերս հոյանուն
Պիտի իջնէ Սանդարամեւք. մեծապանծ
Քաղաքի հիմ դըրի, տեսայ պարիսպներն.
Առի վըրէժն ամուսինիս, պատեցի
Ինձ դիտելու հարազատիս ոճիրներն,
Եւ երշնիկ էի, ո՛հ, շատ երշնիկ,
Եթէ միայն նաւատորմող դադդան
Եկած չըլլար բընաւ այս մեր ծովափունքն»:
Եւ իր բերանն անկողինին կը պցուցած՝
Շարունակեց. «Մենեի՛նք ուրեմն անվըրէժ.
Այո՛, մենեիք. քաղցր է ինձ այսպէս երթալ
Ըստեղծութեան քով. թող անգուժ Տորվացին
Տեսնէ ծովէն այս հուրն ու հեռը տեսնի
Գոնէ մահուանըս չարագոյժ հլմայքներն»:

Իր խօսքն հագիւ աւարտել էր երբ տեսան
Իր նաժիշտները գինք սուրին վրայ ինկած,
Տեսան երկաթն՝ ապաժուժով փըրփարողէ
Եւ իր ձեռքերն՝ արիւնսներկ. արքունիքն
Անեղաբոշ վայնասունով կը թընդայ,
Կը դըղըրդի բոլոր քաղաքն համբաւէն,
Ամէն տունէ կը գըռընչեն՝ կը մոռնչեն
Ողբեր, կոծեր եւ կանացի կառանչներ.
Կ'որոտայ օդը սոսկալի ճիշերով.

Կարծես բոլոր եւ բովանդակ կարքեղոնն
Ու հին Տիրոսը՝ թընաւուրն ձեռքն ինկած՝
Հըրդեհակէզ հիմնադասակ կործանէր,
Եւ յորձանքները կատաղի բոցերուն
Մարդոց եւ դից յարկերն ի վեր ճախրէին:
Գողզողալով գոյժը լըսեց քոյրն՝ Աննան,
Սարսափահար՝ թափառնակի կը վազէ
Ամբոխակոյտը ճեղքելով, ցըտելով
Ի՛նչոն հողուցով, ծեծելով կուրծքը բուռնցի
Ու կը կանչէ օրհասական անունովս.

«Ա՛խ, քոյր իմ, զիս ասոր համար խաբեցիր.
Այս փայտակոյտն, այս հուրն եւ այս բազին».

[Եներն

Այս բանն ինձի պատրաստէին պիտի, ո՛հ.
Ես թողըքուածս ի՛նչ բանի վրայ ողբամ նախ.
Է՛ր չուգեցիր զիս մահակից ունենալ,
Ինչո՛ւ համար ինձ ալ հրաւէր չըտըրիր,

Որ միեւնոյն ժամը եւ մի՛ եւ նոյն ցաւն
Ու միեւնոյն սուրբ տանէր երկուքնիս.
Եւ ես ինչո՛ւ իմ ձեռքերով կանգնեցի
Այս փայտակոյտն, է՛ր կանչեցի աստուածներն
Հայրենականն, որպէս զի դու՛ն՝ անողորմ՝
Ելր ինչայիր այդպէս՝ հեռու ըլլայի:
Դուն քու մահով կործանեցիր քոյր իմ՝ զի՛ս,
Եւ ժողովուրդն եւ տիրական ծերակոյտն
Եւ քու քաղաքը. օ՛ն, ջուր բերեք որ լըլամ՝
Վէշքը, եւ իր վերջին լընչիկը ծըծեմ
Իմ բերանովս՝ եթէ վըրան կայ դեռ շունչ»:

Բո ըսելով՝ սանգուղներէն վեր թըռաւ,
Եւ գըրկելով կիսակենդան հարազատն,
Հեծեծազին զայն իր ծոցին կը սեղմէ
Եւ կը ջընջէ սեւ արիւնն իր ըզգեստով:
Ե՛է ծանրացած աշուին բանալ կը ջանայ
Եւ կը նուաղի դարձեալ, եւ վէրքը հաստոյր
Կուրծքին ներքեւ կը խըռընչէ, կը չըլչէ
Երեք անգամ՝ արմուկին վրայ կը ընթանա՛ծ՝
Ինքզինքը վեր վերցուց ելաւ կանգնեցաւ,
Երեք անգամ անկողինին վրայ գլորեցաւ,
Եւ թափառոտ աշուրներով լոյս խընդրեց
Բարձր երկընթէն, եւ գըտնելով՝ հառաչեց:

Տեսնելով այն ատեն Հերան գերագոր
Անոր երկայն ցաւն ու դըժնէ հոգեվարքն,
Յուզուեցաւ սիրտն եւ երկնածայր Ոլիմպէն
Ղըրկեց Իսիսն, որ մարմնոյն հետ կըուրտող
Կամշոտ հուզոյն պինդ հանգոյցները խըզէ.
Ջի՛ր վասըն զի նէ չէր մեռներ ոչ վըճողով
Ճակատագրին, ոչ ալ մահով մ'արժանի,
Այլ տարածում եւ հիքաբար, բոցալմառ
Կատաղութեան մ'յանկարծալոյց մոլուցքով,
Պերսեփոնէն դեռ խըզած չէր զագաթէն
Խարտեալ գիտակն, որով եւ չէր նըւիրած
Դեռ եւրս իր գլուխն ըստիգեան Որկոսին:
Եւ արդ Իոիս՝ ցօղատարափ դիցունին
Հանդիպակաց արեւէն բիւր գոյն առած՝
Իր քըրքմազգեստ թեւերով վար կը սլանայ
Եւ Դիդէի գըլխուն վերեւ կանգ առած՝

«Կու գամ, կ'ըսէ, ես երկընթէն նըւիրեմ,
Որ այս սուրբ գէտը Պղուտոնին նըւիրեմ,
Եւ արձակեմ, լուծեմ՝ ըզքըզ մայր մարմնէն»:

Այսպէս ըսաւ, եւ ձեւ քով մաքր կըտրեց,
Եւ կեանքին շունչն այերն ի վեր ցըրուեցաւ:

Թարգմ. Հ. Ա. ՂԱԶԻՅԵԱՆ

ԶՈՐՐՈՐԴ ԳԻՐԷ